

UN TEZAU DE MONEDE MOLDOVENEȘTI DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVI-LEA ÎN LEGĂTURĂ CU ÎNFIINȚAREA MĂNĂSTIRII ARMENEȘTI „ADORMIREA MAICII DOMNULUI – HAGIGADAR” DIN APROPIEREA ORAȘULUI SUCEAVA

DE

MONICA DEJAN*

Abstract

The article presents some information about the foundation of the Armenian monastery Assumption of the Virgin – Hagigadar near Suceava, and about its founder, Drăgan Dănovac. The archaeological investigation made there in 2010, unearthed a hoard of seven Moldavian coins issued under Bogdan III (1504–1517). The presence of this hoard was linked with the start of the building site, probably between 1511 and 1512. Drăgan Dănovac, an Armenian merchant, lived in Suceava in the first half of the 16th century. His name was recorded in documents that reflect a series of legal disputes between the Armenian community of Suceava and Saint Elias' Monastery about a landed property in the 17th and 18th centuries.

Keywords: hoard, Armenian community, Suceava city, the 16th century, Drăgan Dănovac.

În imediata apropiere a Sucevei se găsește biserica armenescă cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”, inițial ridicată ca mănăstire la începutul secolului al XVI-lea. Această biserică este cunoscută sub numele de „Hagigadar” – „Împlinirea dorințelor”, existând tradiția că aceasta a fost construită în urma apariției în vis a Maicii Domnului unui negustor armean, Drăgan Dănovac, poposit în zonă¹. Imediat după ridicarea bisericii, a fost construit și zidul de incintă, păstrat până astăzi.

Deși informațiile despre înființarea mănăstirii sunt atribuite tradiției destul de recente, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, ele au la bază fapte istorice legate de permisiunea de a construi un astfel de lăcaș, dar și de numele ctitorului și al urmașilor săi. Apariția unei mănăstiri de rit armean nu ar fi fost o excepție în obiceiurile locului, având în vedere că în Moldova și, în particular, la Suceava, exista o veche comunitate armenescă, aici fiind și sediul episcopiei armenescă².

La începutul secolului al XVII-lea, Simeon Dbir Lehați, călătorind de la Liov la Constantinopol, trece prin Suceava unde remarcă o numeroasă comunitate armeană care avea „trei biserici din piatră și două mănăstiri, tot de piatră, afară din oraș, foarte frumoase [amândouă], una în apropierea orașului, și cealaltă

---

* Muzeul Bucovinei din Suceava, monicagogu@yahoo.com.

¹ Există mai multe variante privind tradiția întemeierii acestei biserici cf. Gr. Goilav, *Bisericile armenice de prin țările române*, in *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, 12, partea I, 1911, p. 101, Gr. Foit, *Monumente de cultură armeană ale Sucevei*, in *Suceava. Anuarul Muzeului Județean (Suceava)*, 11–12, 1984–1985, p. 70; D. Dan, *Armenii ortodocși din Bucovina*, Ed. Zamca, București, 2010 (reeditare a volumului apărut în 1891 la Cernăuți), p. 28.

² P. P. Panaitescu, *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava (30 iulie 1401)*, in *Revista istorică română (RIR)*, 4, 1934, pp. 44–56; *Documenta Romaniae Historica A. Moldova*, vol. I (1384–1448) (DRH. A. Moldova), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, pp. 20–22.

la o depărtare de două mile. Acolo era un episcop armean localnic, numit Horhannes și arhimandritul Măkărtici din Hizan și un alt arhimandrit pe nume Mesrob”³.

Deși anul ridicării lăcașului 1512 este inscripționat deasupra ușii de la intrare⁴, ctitorirea acestuia la începutul secolului al XVI-lea a stat sub semnul incertitudinii. Pe baza detaliilor arhitecturale, G. Balș consideră construcția ca datând mai de grabă de la începutul secolului următor, fără a nega existența unei biserici anterioare peste care să se fi ridicat cea existentă astăzi⁵. Tot sub semnul incertitudinii a stat și numele ctitorului: Drăgan Donovanachian⁶ sau fiul său, Bogdan⁷.

Săpăturile arheologice desfășurate aici în anul 2010 confirmă ridicarea lăcașului conform pisaniei, datorită unui mic tezaur descoperit cu această ocazie. Cele șapte monede componente ale tezaurului sunt groși moldovenești, emisiuni ale lui Bogdan III, domn al Moldovei între anii 1504–1517. Descoperirea s-a făcut în naos, în groapa de par G2 a unui stâlp de schelă, mai precis la baza acestuia, aflat în caseta C3, monedele apărând la adâncimea de 0,97 m față de actualul nivel de călcare. Cercetările au oferit, după cum era de așteptat, date suplimentare importante față de ce se cunoștea până atunci, constatând existența a trei faze de construcție: într-o primă fază, cea de la începutul secolului al XVI-lea, au fost construite naosul și altarul, într-o a doua fază care se datează în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, s-a construit actualul pronaos (cu intrarea prin portalul de nord) și o turlă octogonală. Într-o ultimă fază, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se demolează zidul care separa pronaosul de naos. Tot atunci s-au construit două pridvoare, dintre care se mai păstrează astăzi doar cel de pe latura sudică⁸.

Având în vedere locul unde au apărut aceste piese, ca și numărul lor, considerăm depunerea ca având un caracter ritual⁹. Locul de descoperire, la baza unui stâlp de schelă, făcea recuperarea sa ulterioara destul de puțin probabilă pentru cel care l-ar fi așezat în mod special acolo cu scopul de a-l ascunde.

Din perspectiva locului de descoperire, apariția tezaurului este deosebit de importantă pentru că fixează în mod cert construcția edificiului în timpul domniei lui Bogdan III (1504–1517), și nu mai târziu. În plus, piesele sunt într-o stare foarte bună, nu prezintă urme accentuate de circulație, micile deteriorări fiind datorate depunerii direct în sol. Greutatea acestora se încadrează între 0,87 g și 1,17g, dimensiunile fiind de 18–19 mm. După curățare s-a putut constata că piesele sunt realizate dintr-un argint de slabă calitate, fiind ulterior argintate cu un aliaj mai bun. La o primă analiză, înfățișarea monedelor din tezaur respectă reprezentările de pe monedele lui Bogdan III, totuși se poate observa o execuție neîngrijită, remarcată în special pe revers, unde scutul are o formă ajustată pentru a nu atinge literele din legendă. Dacă pe avers legenda este redată aproximativ corect, pe revers aceasta are un conținut aproape fantezist cu litere greșit executate, de mărimi variabile. Faptul dovedește controlul destul de puțin riguros al autorității emitente asupra propriilor emisiuni.

Tezaurul de la Hagigadar își găsește o foarte bună analogie cu cel descoperit la Iași. Și în acest caz nu avem decât monede de la Bogdan III în componența tezaurului care numără însă 13 piese¹⁰. Un alt tezaur conținând monede de la Bogdan III este cel de la Săseni, unde sunt 27 de exemplare¹¹.

³ *Călători străini despre țările române*, vol. IV, (eds. M. Holban, M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu), Ed. Științifică, București, 1972, p. 342.

⁴ E. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*, f. e., Viena, 1903, p. 158

⁵ G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, Ed. Cultura Națională, București, 1928, pp. 179–180; aceeași opinie se găsește și la N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, f. e., București, 1974, p. 796.

⁶ E. Kozak, op. cit. (n. 4), p. 158; Gr. Goilav, op. cit. (n. 1), p. 101; Gr. Foit, op. cit. (n. 1), p. 70; D. Dan, op. cit. (n. 1), p. 28.

⁷ H. Dj. Siruni, *Cronica armenilor din țările române*, in *Ani. Revista de cultură armeană*, 2, 1, 1937, p. 76; idem, *Armenii în viața economică a țărilor române*, f. e., București, 1944, p. 61.

⁸ Informații inedite primite de la domnul Florin Hău. Autoarea mulțumește și pe această cale domnilor Florin Hău și Ștefan Dejan, arheologi în cadrul Muzeului Bucovinei din Suceava, pentru permisiunea de a publica această descoperire.

⁹ Această situație a mai fost întâlnită la Biserica Sfântul Onufrie din Siret, M. Dejan, *O salbă descoperită la Siret-Biserica Sfântul Onufrie*, in *Polska i Rumunia – związki historyczne i kulturowe – przeszłość i dzień dzisiejszy/ Polonia și România – legături istorice și culturale – trecut și prezent. Materialele simpozionului*, (red./trad. S. Iachimovschi, E. Wieruszewska-Calistru), Uniunea Polonezilor din România, f. e., Suceava, 2011, pp. 25–32.

¹⁰ K. Pârvan, *Un tezaur de groși de la Bogdan al III-lea descoperit la Iași*, in *Simpozion de numismatică dedicat centenarului Societății Numismatice Române (1903–2003), Chișinău, 26–28 noiembrie 2003*. *Comunicări, studii și note*, (red. resp. E. Nicolae), Ed. Enciclopedică, București, 2005, pp. 149–156.

¹¹ A. Niculiță, A. Boldureanu și E. Nicolae, *Les aspres ottomans du trésor de Săseni, dép. de Călărași (Rép. De Moldavie)*, in *Studii și cercetări de numismatică (SCN)*, 11, 1995, p. 201; B. Murgescu, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, Ed. Enciclopedică, București, 1996, pp. 148 și 327; E. Nicolae, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451–1512*, Ed. Arc, Chișinău, 2003, p. 89.

Dacă datarea monedelor din tezaurul de la Iași s-a făcut pe baza unor analize complexe între anii 1505–1506 sau 1507¹², considerăm că monedele componente ale tezaurului de la Hagigadar nu se încadrează în această serie de emisiuni, ci într-una ulterioară care se poate corela cu momentul de început a ridicării construcției, anul 1511 sau 1512. Apariția unor noi monede, devalorizate față de cele din primii ani de domnie se justifică în primul rând prin faptul că standardul destul de ridicat al primelor monede ale lui Bogdan III nu-și găsea echivalent în emisiunile statelor vecine cu care Moldova avea relații directe, Polonia și Ungaria¹³, iar în al doilea rând prin dificultățile politice, economice și militare prin care Moldova trece în cea de-a doua parte a domniei lui Bogdan III¹⁴. Deși în timpul domniei lui Bogdan III se renunță la greutatea și titlul monedelor folosite de înaintașul său, totuși se va păstra imaginea crucii duble ancorate, inclusă în scut, prezentă pe revers la emisiunile din ultima parte a domniei lui Ștefan cel Mare. Faptul că această reprezentare este asemenea stemei Jagellonilor, nu este o întâmplare, fiind în legătură cu o concedere polonă de arme¹⁵. Bogdan III păstrează această stemă subliniind continuitatea dinastică, dar și continuarea relațiilor de vasalitate cu vecinul de la nord, la care se adaugă tradiționalele și profitabilele relații comerciale cu Liovul¹⁶, foarte importante pentru Moldova, în general, și pentru Suceava, în particular. La rândul său, Ștefăniță (1517–1527), nepotul lui Ștefan cel Mare, păstrează aceleași reprezentări pe revers.

Cu toate că domnia de 13 ani a lui Bogdan III, nu poate fi considerată scurtă, monedele sale nu sunt descoperiri comune. În tezaurile descoperite la Suceava, având monede din primele două decenii ale secolului al XVI-lea, groșii moldovenești lipsesc¹⁷, iar cele câteva descoperiri făcute izolat pe teritoriul orașului Suceava dovedesc și ele slaba lor utilizare în viața cotidiană¹⁸.

În acest context, considerăm depunerea celor șapte monede moldovenești emise de către domnitorul aflat în scaun la momentul fondării mănăstirii „Adormirea Maicii Domnului” deosebit de semnificativă. Depunerea nu s-a făcut întâmplător, rolul tezaurului este unul neobișnuit: nu este o acumulare, ci o „ofrandă de fundare” prin care se fixează exact în timp, prin numele emitentului – stăpânul acelei țări, de a cărui bunăvoință depindeau armenii, momentul începutului ridicării așezământului, de unde semnificația așezării sale la baza unui buștean folosit cel mai probabil la ridicarea schelei.

Această nouă descoperire vine să completeze cunoștințele deja acumulate despre monetăria Moldovei în timpul lui Bogdan III: renunțarea la sistemul monetar instituit de Petru Aron și perfecționat de Ștefan cel Mare și revenirea la emisiunile clasice din timpul lui Petru I, apoi s-a putut constata obiceiul argintării emisiunilor pentru a le da o valoare pe care nu o aveau. În sfârșit, raritatea acestor descoperiri, atât izolat, cât și în tezaur, confirmă rolul minor pe care monedele locale îl aveau în circulație, la tezurizare fiind preferate monede din argint de bună calitate¹⁹.

* * *

O serie de documente publicate în cursul secolului al XX-lea și la începutul secolului al XXI-lea, vin să aducă informații suplimentare despre persoana ctitorului. Numele lui Bogdan Donovacovici „târgovăț din Leov” apare într-un act de restituire a averii lăsate de tatăl său „Drăgan Dănovac, târgovețul Sucevii” în vechea capitală a Moldovei pe care a părăsit-o în jurul anului 1563, „văzând atâte nepăciluiri și tulburări și

¹² K. Pârvan, op. cit. (n. 10), p. 153.

¹³ *Ibidem*, p. 152.

¹⁴ T. Gemil, *Din relațiile moldo-otomane în primul sfert al secolului al XVI-lea*, în *Anuarul Institutului de istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” (AIIAX)*, 9, 1972, pp. 134–135; Șt. S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii” pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane*, în *AIIAX*, 17, 1980, pp. 653–654.

¹⁵ D. Cernovodeanu, *Heraldica dinastică monetară moldoveană din secolele XIV–XVI și realitățile istorice pe care le reflectă*, în *Herb. Revista Română de Heraldică*, 1 (6), 1999, p. 36.

¹⁶ M. Cazacu, *L'impact ottoman sur les pays roumains et ses incidences monétaires (1452–1504)*, în *Revue Roumaine d'Histoire (RRH)*, 12, 1, 1973, p. 190.

¹⁷ Gr. Foit, *Succese ale cercetării numismatice pe teritoriul județului Suceava în anii puterii populare*, în *Suceava*, 3, 1973, p. 21; idem, *Suceava—centru de interes major pentru numismatica medievală a Moldovei*, în *Suceava*, 8, 1980, pp. 78–80.

¹⁸ *Ibidem*, p. 77; E. Nicolae, *Descoperiri monetare de la Suceava (I)*, în *Buletinul Societății Numismatice Române (BSNR)*, 86–87, 1992–1993 (1996), 140–141, pp. 186–187; M. Dejan, *Monede descoperite cu ocazia unor săpături arheologice efectuate pe teritoriul orașului Suceava*, în *Monedă și comerț în sud-estul Europei. Volumul III: lucrările întâlnirii din anul 2009 Sibiu*, (red. coord. C. Munteanu), Ed. Altip, Alba Iulia, 2009, p. 190; eadem, *Monede descoperite la Biserica Sf. Gheorghe – Mirăuți din Suceava*, în *SCN*, 1 (13), 2010, p. 191

¹⁹ B. Murgescu, op. cit. (n. 11), p. 148.

amestecări ce era atunci în pământul Moldovii”. Documentul, dat din porunca lui Ieremia Movilă la 22 ianuarie 1597²⁰, pe baza mărturiilor unor martori armeni și moldoveni, precizează că după plecarea lui Drăgan Dănovac din Suceava, proprietățile lui de aici au fost luate de domnie, urmașul său beneficiind de restituirea acestora. Astfel, pe lângă o casă în Suceava, Bogdan Donovacovici primește „a lui prisacă ce esti supt mănăstire Prea afintii născătoari de Dumnezău, două vaduri ce sânt între aceiași vali supt prisaca lui”²¹. Informațiile prezente în document prezintă o importanță deosebită din două puncte de vedere. În primul rând confirmă faptul că Drăgan și nu Bogdan, fiul său, este ctitorul mănăstirii, având în vedere că la începutul secolului al XVI-lea, Bogdan nu se născuse, din moment ce se înfățișează domnului Moldovei în anul 1597. În al doilea rând, avem mențiunea că Drăgan stăpânea un teren în zona în care a fost ridicată mănăstirea, mai precis ctitorul a ridicat lăcașul pe un teren care îi aparținea. Faptul că nu există un document voievodal care să ateste înființarea acestei biserici, nu se datorează pierderii sale, ridicarea unei biserici nu necesita acordul prealabil al domnitorului²², ci doar al episcopului locului, în acest caz, al episcopului armean. În plus, statutul fondatorului, un negustor fără o funcție importantă în stat, nu a necesitat confirmări ulterioare din partea domniei, așa cum se întâmpla cu daniile marilor boieri către bisericile importante din Moldova, deținătoare a unui patrimoniu funciar dezvoltat în timp²³. În aceste condiții, neexistând danii ulterioare în favoarea așezământului pentru care donatorii să fi cerut confirmare domnească, teritoriul aflat în folosința lăcașului a rămas cel oferit de fondator. Această situație a avut efect mai târziu, când comunitatea armeană din Suceava solicită un teren aflat la hotarul târgului Suceava, pentru care nu a putut oferi acte de confirmare din partea unui domn al Moldovei care să certifice proprietatea.

Astfel, „întoarcerea” averii lui Drăgan la fiul său Bogdan, negustor din Liov, a deschis o dispută între comunitatea armenescă din Suceava și mănăstirea Sfântul Ilie tocmai asupra terenului aflat în preajma mănăstirii armenesti, deși martor la documentul din anul 1597 este și Gheorghe Movilă, arhiepiscopul Sucevei și a toată Țara Moldovei. Datorită faptului că armenii suceveni aduc de-a lungul timpului ca dovadă documentul de la Ieremia Movilă, numele lui Drăgan și Bogdan apar și în documente din secolele XVII–XVIII²⁴.

Conform documentului de la 1 februarie 1754 dat de Matei Ghica, domnul Moldovei, aflăm că a fost făcută o nouă cercetare în legătură cu întinderea moșiei „Gropile”²⁵ revendicată de armenii suceveni. Se precizează că armenii nu au putut prezenta un act de danie asupra proprietății respective, ci doar un suret din anul 1597 după ispisocul dat de Ieremia Movilă în care sunt întărite lui „Bogdan Danovanu, armanu meserciu de Suciavă ... un locu de fânațu care ajunge cu un capātu în fânațu Zahareștilor care iaste între fânațele armenesti și altu locu de fânațu suptu podgorie la fântână și o prisacă ce iaste în vale suptu mănăstire Pre Șfintii Bogorodiță ...”. De asemenea documentul precizează că Bogdan s-a întors la Liov, „iar nu i-au datu moșie, atâta arată la suretu, dară nu-i ispisocul”²⁶. În concluzie, domnul Moldovei dă dreptate Mănăstirii Sfântul Ilie în privința terenului revendicat de comunitatea armenescă, având în vedere că egumenul prezentase actele de danie asupra teritoriului aflat în dispută. Totuși, în anul 1768 „neodihnuindu-se armenii cu judecata prea șfintii sale părintelui mitropolitul și dumnealor velișilor boeri, au cerut divan”²⁷. Noul hrisov dat de Grigore Calimah, domnul Moldovei, la 24 iunie 1768, întărește hotărârile anterioare datorită faptului că cei care solicită moșia Gropile nu au putut dovedi că sunt din „neamul lui Danovici” și nici nu au dovedit „cum de au dat și daniie acele Gropi Danovici cu vre-o scrisoare mănăstirii lui cei armenesti, iarăși n-au

²⁰ Gh. Ghibănescu, 7105 (1593) Mart 22. Ieremia vodă Movilă răscumpără cu 300 lei de la măn. Galata vii date în tărie de Petru vodă Șchiopul, in Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași, 3, 1923, p. 116. O altă datare pentru acest document este 1597 (7105), ian. 22 cf. Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale. Supliment I (1403–1700), întocmit de M. Soveja, M. Regleanu, D. Tinculescu, M.-D. Ciucă, G. Birceanu, f. e., București, 1975, documentul nr. 178, p. 84.

²¹ Gh. Ghibănescu, op. cit. (n. 20), p. 117; Em. I. Emandi, *Habitatul urban și cultura spațiului. Studiu de geografie istorică. Suceava în secolele XIV–XX*, Ed. Glasul Bucovinei, Iași, 1996, p. 58.

²² Gh. Cronț, *Dreptul de ctitorire în Țara Românească și Moldova. Constituirea și natura juridică a fundațiilor din Evul Mediu*, in *Studii și materiale de istorie medie (SMIM)*, 4, 1960, p. 18.

²³ *Ibidem*, p. 19.

²⁴ T. Balan, *Documente bucovinene*, volumul IV (1720–1745), Ed. Mitropolitul Silvestru, Cernăuți, 1938, pp. 63–65; idem, *Documente bucovinene*, volumul V (1745–1760), Ed. Mitropolitul Silvestru, Cernăuți, 1939, pp. 69–70.

²⁵ Evoluția moșiei ca proprietate a Mănăstirii Sfântul Ilie este pe larg analizată de E. Costea, *Mănăstirea Sânt Ilie. Ctitoria voievodului Ștefan cel Mare (1488–1783–1938)*, Ed. Cercului Bucovina Literară, Cernăuți, 1940, pp. 31–38.

²⁶ T. Balan, *Documente bucovinene*, volumul IV (1720–1745), Ed. Mitropolitul Silvestru, Cernăuți, 1938, p. 65 (rezumat); B. Jitoreanu, *Documente medievale din colecția Muzeului Național al Bucovinei*, in *Suceava*, 26–28, 1999–2001, p. 627.

²⁷ *Ibidem*, p. 630.

arătat, răspunzînd ei că scrisoare de danie nu iaste”²⁸. După ocuparea părții de nord a Moldovei de către austrieci, domnul Constantin Moruzi îi scrie generalului Enzenberg să țină cont când va judeca pricina dintre armeni și călugării de la mănăstirea Sfântul Ilie că primii nu au acte doveditoare asupra proprietății disputate și îi solicită: „noi din parte noastră după prieteșugul megieșesc, pohtim să se prelungească vadeaoa aceasta, oprind și povlicație de a se da moșia armenilor, căci îndată toată parte bisericească are să facă apălație. Iar când din partea aceia nu vei pute lungi vadeaoa, pohtim se să înștiințeze pe ghineral comandă, ca nu cumva cu grăbire, se să facă scandălă și strigare la tot nărodul, socotind ei că vor să arate mai multă milă asupra armenilor, decât asupra mănăstirilor și al pămîntenilor”²⁹.

La nici un an după trimiterea scrisorii de mai sus către autoritățile austriece, Constantin Moruzi îi scrie din nou generalului Enzenberg, la 24 februarie 1780, reluând întreagă problemă a disputei dintre armenii din Suceava și călugării mănăstirii Sfântul Ilie, constată încă o dată că armenii nu au decât copia după documentul dat de Ieremia Movilă, Bogdan Danovici „aflându-se cu ședere lui în Țara Leșască la Leov (după al pămîntului obicei) nu pute nici era cu drieritate se moștenească el pămînt în Moldova. Deosebim că nici vre-un neam al armanului acele aici în țară nu se află ...”³⁰, mai ales că străinii nu aveau drept de proprietate funciară în Moldova³¹. Deși fiecare dintre părți se considera proprietarul de drept, lungul șir de intervenții la autoritățile statului, mai întâi la domnie și apoi la autoritățile austriece de ocupație³², s-a sfârșit prin acuzarea căpitanului și auditorului districtual Dorbath de Heidinsfeld, condamnat inițial la moarte, pedeapsă comutată mai târziu la 10 ani de muncă silnică și deportare, pentru primirea de mită, atât de la călugării mănăstirii Sfântul Ilie, cât și de la armenii din Suceava³³.

Din numeroasele documente, legate de lungul conflict dintre comunitatea armenescă din Suceava și călugării mănăstirii Sfântul Ilie cu privire la stăpînirea moșiei Gropile, se desprind informații prețioase cu privire la ctitorul mănăstirii Drăgan Danovici. În primul rând este cert că această persoană a existat, locuia în Suceava, unde a avut o casă „pe ulița ce mare armeniască între Avram cel Bătrîn și între Ivanis Kirca”³⁴, se îndeletnicea cu negustoria și a avut un teren în hotarul târgului Sucevei („Locuri de fânață”³⁵), pe care a ridicat ulterior mănăstirea cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”, de rit armenesc. În al doilea rând, aflăm că familia se va muta din Suceava sub presiunea evenimentelor politice petrecute în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, la care trebuie să adăugăm și persecuțiile la care au fost supuși anterior armenii de către Ștefan Rareș, domnul Moldovei, în anul 1551³⁶. *Cântecul de jelire* a lui Minas din Tokat relatează persecuția religioasă căreia i-au căzut victime armenii, catolicii și evreii care locuiau în Moldova. Persecuția a început pe data de 16 august 1551 când domnul a intrat călare în „biserica Maicii Domnului a Armenilor” din Suceava, apoi s-a urcat cu picioarele pe altar și a aruncat Sfintele Taine pe jos. Ulterior biserica este jefuită de tot ce avea mai de preț și închisă. Toate bisericile armenesti din oraș au fost închise, iar obiectele de preț au fost duse în vistierie³⁷. Relatarea viitorului secretar al arhiepiscopului armean de la Liov este dramatică, dar credem că

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, p. 634.

³⁰ *Ibidem*, p. 635.

³¹ „În Moldova n-a fost, nici iaste obiceiul ca acesta se aibă armenii sau jidovii de la domni moșie dată danie de veci, fără numai mănăstirilor și boiarilor se dau danii moșii de la domni și se întăresc daniile cu privilegiu și de către alți domni mai pe urmă, cari acele rămân statornice și se păzesc neștrămutat”. Scrisoare trimisă de către Constantin Moruzi, domnul Moldovei, generalului Enzenberg la 24 februarie 1780: B. Jitoreanu, op. cit. (n. 26), pp. 634–635. Anterior o scrisoare asemănătoare datată 10 iunie 1779 a fost trimisă generalului Enzenberg și de către Gavril, mitropolitul Moldovei împreună cu mai mulți mari boieri: *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente 1393–1849*, (volum întocmit de V. Gh. Miron, M. Șt. Ceaușu, G. Irimescu, S. Irimescu), f. e., București, 1983, p. 435.

³² În 1779, Macarie, egumenul Mănăstirii Sfântul Ilie va prezenta lista ispisocelor care erau în legătură cu disputa avută cu armenii suceveni: *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente 1393–1849*, pp. 434–435.

³³ Consiliul de război aulic concluziona: „Aceste momeli, prin care se atâță lâcomia oamenilor necrescuți și egoși, trebuie să i se pună stavilă pentru toate timpurile, mai ales în regiunile acestui district, pentru ca acest cuib de abuzuri luat din obiceiurile turcești și păstrat încă de nașta Moldovenilor, să fie stărpit.” Cf. E. Costea, op. cit. (n. 25), pp. 51–54.

³⁴ Gh. Ghibănescu, op. cit. (n. 20), p. 117

³⁵ În documentul din 24 iunie 1768 dat de Grigore Callimachi se face deosebirea între o danie domnească și locurile de fânaț pe care le aveau târgoveții în folosință pe teren domnesc. Plecând din Moldova, Drăgan Danovici a pierdut dreptul de folosire a terenului respectiv: B. Jitoreanu, op. cit. (n. 26), p. 630; eadem, *Documente voievodale (secolele XV–XIX). Colecția Muzeului Bucovinei*, Ed. Karl A. Romstorfer, Suceava, 2012, p. 52.

³⁶ H. Dj. Siruni, *Cronica armenilor din România. Partea VII. Anul 1551*, in *Ani*, 2, 3, 1938, pp. 66–72.

³⁷ Minas din Tocat, *Persecutarea armenilor din Moldova în anul 1551*, f. e., Cernăuți, 1895, 16 p.; *Călători străini despre țările române*. Supliment I, (eds. Șt. Andreescu, M. Coman, A. Ciociltan, I. Căzan, N. Pienaru, O. Cristea, T. Cojocaru), Ed. Academiei Române, București, 2011, pp. 46–58.

reflectă o realitate mult exagerată. Niciuna dintre bisericile armenesti existente la acea dată în Suceava nu a suferit distrugerii³⁸, mai mult în 1554 este pomenit „*Noschecz de Soczavia, sacerdos armenicalis*” și Biserica „Sfânta Cruce” unde acesta slujea³⁹.

Revenind la istoria familiei Danovici-Donovachian-Dănovac, este cert că nici un urmaș nu s-a mai întors în Suceava, prezumtivul moștenitor Cărste Chelialbă⁴⁰, pomenit în documentul 24 iunie 1768, nu a reușit să facă dovada că ar avea legături de rudenie cu familia amintită. Varianta șederii la Liov⁴¹ a fost preferată de familia ctitorului Mănăstirii Hagigadar, având în vedere că oferea posibilități mult mai vaste în desfășurarea activităților comerciale⁴², în comparație cu Suceava intrată deja într-o epocă de decădere, odată cu mutarea principalei reședințe domnești la Iași, începând cu cea de-a doua domnie a lui Alexandru Lăpușeanu.

După cum se poate observa, atât tezaurul descoperit în anul 2010, cât și documentele prezentate, oferă câteva date importante care se adaugă la cunoașterea istoriei mănăstirii Hagigadar, dar și a numeroasei comunități armeni existentă odinioară la Suceava.

CATALOGUL MONEDELOR

Moldova: Bogdan III (1504–1517)

Groș

1. Av: + ΙΩΒΟΙΔϞΝΒΛΕΒΟΔΓΟС. Cap de bour cu stea între coarne, la dreapta semiluna, la stânga rozeta.
Rv: + ΙΟДhЭЛМОНЕМЗОДl. Scut semioval, cruce dublă ancorată.
AR; 1,17 g, 19 mm, ↗
G. Buzdugan, O. Luchian, C. C. Oprescu, *Monede și bancnote românești (MBR)*, Editura Sport-Turism, București, 1977, 743 tip general. Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului” – Hagigadar, sat Bulai, com. Moara, jud. Suceava 2010, caseta C3, groapa G2, –0,97 m
Nr. inv. AR/1679.
2. Av: + ΙΩΒΟΙΔϞНБДЕБРД^oГОС. Cap de bour cu stea între coarne, la dreapta semiluna, la stânga rozeta.
Rv: + ΙΟД ... ЛМОНЛМ^cСД^cС. Scut semioval, cruce dublă ancorată.
AR; 1,01 g, 19 mm, ←
MBR, 743 tip general. Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului” – Hagigadar, sat Bulai, com. Moara, jud. Suceava 2010, caseta C3, groapa G2, –0,97 m.
Nr. inv. AR/1681.
3. Av: + ΙΩΒΟΓΔϞ ... ΒΟΕΒΟД^oГОС. Cap de bour cu stea între coarne, la dreapta semiluna, la stânga rozeta.
Rv: + ΙΟДКЭРЛМОНЭМЗСДОС. Scut semioval, cruce dublă ancorată.

³⁸ Gr. Foit, op. cit. (n. 1), p. 73.

³⁹ N. Iorga, *Relațiile comerciale ale țerilor noastre cu Lembergul. Regeste și documente din arhivele orașului Lemberg. Partea I*, Tip. Marinescu & Șerban, București, 1900, p. 39; idem, *Studii și documente cu privire la istoria românilor. Vol. XXIII. Acte străine din arhivele Galiției, vechii Prusii și Țerilor de Jos*, Ed. Ministerului de Instrucție Publică, București, 1913, pp. 340–341.

⁴⁰ La actul emis de către domnitorul Grigore Calimah este anexată și cercetarea făcută de divan la solicitarea sa în care se constată: „pentru care fănațu au jăluit acum numiții armeni din Suciavă cum că li-ar fi cuprinsu mănăstirea Sfeti Iliie la stăpânirea sa, cerșindu-ș la aciasta dreptati și zicând cum că unul dintre dâșii, anumi årste Chelialbă s-ar fi trăgând din niamul lui Danovici ... Cu toate acestea noi am cerut di la armeni să ni de izvod ca să ne arate sămințaiile lui Danovici din niam în niam, cu care să poată dovedi cum că acest Cârsti Chelialbă arman, este dintr-acei Bogdan Danovici, după cum arătat ei”: B. Jităreanu, op. cit. (n. 26), pp. 631 și 633.

⁴¹ Legăturile comunităților armenesti din Suceava și Liov erau binecunoscute și sunt amintite atât în documente, cât și în relatările unor călători străini: Vito Piluzzi din Vignanello, *Despre misiunea în Moldova*, 1671, august, 26, Baia „scrisorile, ca să vină mai repede și mai sigur, să fie încredințate părinților iezuiți de la Liov sau monseniorului sufragant al armenilor, deoarece armenii din Suceava se duc mereu la Liov” în *Călători străini despre țările române*, vol. VII, (eds. M. Holban, M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu), Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 90.

⁴² E. Nadel-Golobič, *Armenians and Jews in medieval Lvov. Their role in oriental trade, 1400–1600*, in *Cahiers du monde russe et soviétique*, 20, 3–4, 1979, pp. 364–365.

- AR; 0,98 g, 19 mm, →
 MBR, 743 tip general. Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului” – Hagigadar, sat Bulai, com. Moara, jud. Suceava 2010, caseta C3, groapa G2, –0,97 m
 Nr. inv. AR/1678.
4. Av: + IΩBOΓΔQNBQEBODQΓCC. Cap de bour cu stea între coarne, la dreapta semiluna, la stânga rozeta.
 Rv: + IOΔKΩPΛMONHMQCOV. Scut semioval, cruce dublă ancorată.
 AR; 0,92 g, 19 mm, ↑
 MBR, 743 tip general. Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului” – Hagigadar, sat Bulai, com. Moara, jud. Suceava 2010, caseta C3, groapa G2, –0,97 m
 Nr. inv. AR/1680.
5. Av: + IΩBOIDQNBQEBODΓOC. Cap de bour cu stea între coarne, la dreapta semiluna, la stânga rozeta.
 Rv: + IOΔKΩBΛMONHMH_DOC. Scut semioval, cruce dublă ancorată.
 AR; 0,92 g, 19 mm, ↘
 MBR, 743 tip general. Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului” – Hagigadar, sat Bulai, com. Moara, jud. Suceava 2010, caseta C3, groapa G2, –0,97 m.
 Nr. inv. AR/1682.
6. Av: + IΩBOIDQNBΛEBODQΓOC. Cap de bour cu stea între coarne, la dreapta semiluna, la stânga rozeta.
 Rv: + IOΔKΩBΛMONHMQCΔOC. Scut semioval, cruce dublă ancorată.
 AR; 0,87 g, 19 mm, ←
 MBR, 743 tip general. Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului” – Hagigadar, sat Bulai, com. Moara, jud. Suceava 2010, caseta C3, groapa G2, –0,97 m
 Nr. inv. AR/1683.
7. Av: + IΩBOIDQNBΛEBODaΓOC. Cap de bour cu stea între coarne, la dreapta semiluna, la stânga rozeta.
 Rv: + IOΔK_BΛMONHMQCΔCC. Scut semioval, cruce dublă ancorată.
 AR; 0,87 g, 18 mm, ←
 MBR, 743 tip general. Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului” – Hagigadar, sat Bulai, com. Moara, jud. Suceava 2010, caseta C3, groapa G2, –0,97 m
 Nr. inv. AR/1684.

LIST OF ILLUSTRATIONS

- Pl. 1. The Moldavian coins from the hoard discovered at the Armenian monastery Assumption of the Virgin – Hagigadar, Bulai village, Suceava county (the number of each coin in the plate is the same as the number in the catalogue).

Pl. 1. Monedele moldovenești din componența tezaurului descoperit la Biserica „Adormirea Maicii Domnului” – Hagigadar, sat Bulai, comuna Moara, jud. Suceava (numerotarea monedelor din planșă corespunde cu numărul din catalog) (mărite).